

ПРИНЦИПОВІ ОСНОВИ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено сучасні підходи до системи економічної безпеки комерційного банку. Запропоновано авторський підхід до даного поняття. Запропонована структура системи економічної безпеки комерційного банку, яка може бути представлена як сукупність таких підсистем, як: кредитно-фінансова безпека та безпека економічної інформації. Систематизовано основні елементи системи економічної безпеки комерційного банку. Встановлено основні етапи оцінки стану зазначеної системи. Запропоновано авторський термін «методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ». Систематизовано основні принципи та методи, на яких ґрунтується аналіз стану системи економічної безпеки банківських установ.

Ключові слова: комерційний банк, економічна безпека, система економічної безпеки комерційного банку, державне регулювання, кредитно-фінансова безпека, безпека економічної інформації.

Постановка проблеми. В основі проектування заходів щодо оптимізації впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ має бути покладено методологічний інструментарій оцінки системи економічної безпеки банківських установ. Така оцінка є необхідною для діагностики стану економічної безпеки, якого банкам вдалося досягти, і відповідно до нього, визначити, у яких напрямках і за допомогою яких інструментів доцільно скоординувати вектори державного впливу, аби максимізувати рівень економічної безпеки банківських установ в Україні.

Особливість безпеки банківської системи України в сучасних умовах полягає в тому, що вона забезпечується в країні з перехідною економікою, де ринкові механізми перебувають у стадії становлення. Для цього періоду характерними є політичні, економічні, соціальні кризи, недосконале податкове законодавство, населення слабо орієнтується в реаліях монетарної політики. Все це є підґрунтям для виникнення різного роду небезпечних явищ у банківській системі України таких, як: недобросовісна конкуренція, зростання злочинності. За таких обставин виникає потреба у захисті банківської системи як з боку правоохоронних органів, так і силами самих банків, що є закономірним явищем у суспільстві з ринковими відносинами.

Для забезпечення економічної безпеки банкам необхідна певна система, що дозволяє на постійній основі здійснювати діагностичні і превентивні дії, спрямовані на підтримку належного рівня фінансової безпеки.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. На думку О.І. Барановського [1], М.І. Зубка [2], С. М. Побережного, О. Л. Пластуна, Т. М. Болгар [3], Мігус І.П. [4] та інших науковців та практиків слід особливу увагу приділяти саме фінансовій безпеці комерційних банків, як такої, що має найбільший вплив на їх діяльність. Проте вважаємо, що для повного уявлення про діяльність комерційного банку та стан його захищеності від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, доцільніше розглядати поняття «система економічної безпеки комерційного банку».

Мета статті полягає у розробці методики оцінювання системи економічної безпеки банківських установ з урахуванням впливу державного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. При розкритті сутності економічної безпеки комерційних банків, на нашу думку, необхідно врахувати, що вона повинна бути представлена як динамічна характеристика єдиної, цілісної системи. Вона має свої відмітні ознаки від інших подібних систем економічної безпеки, наприклад підприємства, регіону, території.

Система економічної безпеки комерційних банків може бути: індивідуальною для конкретного банку, оскільки залежить від рівня розвитку банку, його призначення і

специфіки; регіональною, якщо їй властиві деякі загальні характеристики для банків на конкретній території або в регіоні; загальнодержавною, коли є загальні тенденції, характерні для комерційних банків України.

Автори пропонують розглядати систему економічної безпеки комерційного банку як динамічну систему елементів, взаємодія яких дозволяє формувати позитивні фінансові потоки розвитку комерційних банків. Такий підхід дозволить чітко уявити поняття «система економічної безпеки комерційних банків» і послужить методичною основою для розгляду окремих складових підсистем, наприклад, кредитної, валютної та інших. Як будь-яка система вона складається з взаємопов'язаних елементів або складових. Елементи повинні бути сумісними, а їх взаємодія - дозволяти отримувати нові якісні характеристики для всієї системи [4]. Такий підхід дозволить чітко уявити поняття «система економічної безпеки комерційних банків» і стане методичною основою для розгляду окремих складових підсистем, наприклад, кредитної, валютної та інших.

Система економічної безпеки комерційного банку може бути представлена як сукупність таких підсистем:

- 1) кредитно-фінансова безпека
- 2) безпека економічної інформації.

До підсистеми забезпечення кредитно-фінансової безпеки пропонуємо віднести такі підсистеми другого рівня, як: підсистема забезпечення кредитної безпеки; підсистема забезпечення ресурсної безпеки; підсистема забезпечення інвестиційної безпеки; підсистема забезпечення валютної безпеки; підсистема забезпечення безпеки, пов'язаної з розрахунковими операціями банку. До підсистеми забезпечення безпеки економічної банківської інформації належить віднести такі підсистеми другого рівня: підсистема забезпечення економічної безпеки при пошкодженні програмного забезпечення, підсистема забезпечення економічної безпеки при підробці платіжних документів і підсистема забезпечення економічної безпеки при розкраданні і підробці інформації.

Кредитно-фінансова безпека - узагальнюючий термін, що означає сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у всіх функціональних сферах діяльності комерційних банків: в кредитній сфері, у сфері забезпечення коштами; у сфері розміщення власних коштів; у валютній сфері та в галузі розрахунків. Цей блок характеризується нестабільністю і недосконалістю.

Кредитна безпека - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз в кредитній сфері діяльності комерційних банків. Ця підсистема характеризується високою нестабільністю, незавершеністю і недосконалістю. Вважається, що найбільше загроз, що впливають на фінансову безпеку, припадає на кредитну сферу діяльності комерційних банків, отже, і заходи щодо їх запобігання повинні бути найбільш ефективними в кредитній сфері.

Ресурсна безпека - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у сфері забезпечення комерційних банків фінансовими ресурсами. Засобів повинно бути достатньо не тільки для поточного функціонування комерційних банків, а для фінансування розширеного розвитку. Ця підсистема характеризується нестабільністю, нестійкістю, незавершеністю.

Інвестиційна безпека - сукупність щодо запобігання або зниження загроз у сфері розміщення фінансових ресурсів банків. Ця підсистема характеризується впливом певного кола загроз в області вкладень грошових коштів банків. Ця підсистема нестабільна і недосконала.

Валютна безпека - сукупність щодо запобігання або зниження загроз у валютній сфері діяльності комерційних банків. Ця підсистема нестійка і піддається впливу загроз при роботі банків з іноземною валютою.

Безпека, пов'язана з розрахунковими операціями банку - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз у сфері розрахунків. Підсистема характеризується

недосконалістю, оскільки піддається впливу загроз при виконанні розрахункових операцій комерційними банками.

Безпека економічної інформації - сукупність заходів щодо запобігання або зниження загроз в області захисту банківської економічної інформації. Підсистема характеризується недосконалістю, оскільки схильна специфічним загрозам у галузі економічної інформації банків. Серед специфічних загроз, на думку фахівців, такі: «розкрадання шляхом зміни інформації в комп'ютерних системах; комп'ютерне блокування і пошкодження електронними засобами банківських систем; розкрадання і підробка інформації; підробка платіжних документів з використанням електронно-обчислювальної техніки; пошкодження програмного забезпечення; піратське копіювання програмних продуктів» [2].

Зазначені підсистеми пов'язані між собою та взаємодіють одна з одною в межах системи економічної безпеки. Наприклад, забезпечення кредитної безпеки передбачає заходи із своєчасного погашення заборгованості за кредитом з відсотками, проте, кошти в погашення такої заборгованості повинні надходити на розрахунковий рахунок підприємства (або інший рахунок). Серйозні затримки при перерахуванні грошових коштів стосуються вже безпеки за розрахунковими операціями банків. Блок «захист економічної інформації банків» тісно пов'язана з кожним елементом блоку «кредитно-фінансова безпека».

На кожну підсистему впливають загрози зовнішнього і внутрішнього характеру по черзі або одночасно, і в різному ступені. Загрози специфічні і впливають в різних напрямках діяльності комерційних банків, тому і підсистеми їх економічної безпеки ми виділили поза основними напрямками діяльності комерційних банків.

Кожна підсистема являє собою сукупність заходів у функціональному напрямі роботи комерційних банків, тому характеризується відповідними функціональними складовими:

- фінансова складова;
- кадрова складова;
- правова складова;
- майнова складова;
- інформаційна складова;
- корпоративна складова;
- силова складова.

Дослідження окремої підсистеми та системи економічної безпеки комерційного банку повинно здійснюватися за зазначеними функціональними складовими, які дозволяють більш повно ідентифікувати внутрішні та зовнішні загрози, а також розробити заходи щодо мінімізації чи нейтралізації їх впливу.

Система економічної безпеки комерційних банків та її складові як будь-яка система характеризуються *такими елементами*, як: об'єкти, суб'єкти, функції, принципи, механізм забезпечення та методика оцінки стану системи [4].

Об'єкт економічної безпеки - механізм забезпечення фінансової безпеки комерційних банків.

Суб'єкти економічної безпеки - державні органи, державні інститути, Банк Росії, керівники комерційних банків, організації, служби і окремі особи, які виконують практичні дії щодо забезпечення фінансової безпеки банків.

Предмет економічної безпеки комерційних банків - організація забезпечення, стратегія, діагностика та рейтинг фінансової безпеки комерційних банків на основі прогнозування внутрішніх економічних погроз.

Функції економічної безпеки банків: прогнозування, попередження та послаблення загроз; забезпечення захисту функціонування і розвитку банку. Основні положення теорії економічної безпеки комерційних банків включає, на нашу думку, наступні принципи.

Цілісність: цей принцип означає, що якщо не буде забезпечена хоча б одна підсистема або елемент фінансової безпеки, то говорити про забезпечення фінансової безпеки в цілому комерційного банку, було б невірно.

Своєчасність: цей принцип означає, що вплив загроз повинно бути прогнозовано і виявлено на ранній стадії для того, щоб встигнути вжити заходів щодо запобігання негативного впливу цих загроз. В іншому випадку різко знижується ефективність ослаблення загроз і усунення заподіяної шкоди.

Безперервність: цей принцип означає, що система фінансової безпеки комерційних банків повинна діяти безперервно, щоб не упустити можливості попередження раптових і непередбачених загроз.

Взаємозв'язок гласності та конфіденційності: цей принцип означає, що всі співробітники банку повинні знати і послідовно виконувати вимоги фінансової безпеки і не розголошувати відомі їм способи, засоби і методи для боротьби з погрозами.

Компетентність: цей принцип означає, що співробітники банку повинні бути професіоналами в питаннях фінансової безпеки для ухвалення вірних рішень, а не високо ризикованих, дилетантських, оскільки від неправильних рішень системі фінансової безпеки може бути завдано серйозної шкоди.

Механізм забезпечення економічної безпеки комерційних банків складається з кількох елементів: організації, елементів управління, стратегії, системи рейтингу. Він являє собою дві нерозривні частини: теоретичне обґрунтування забезпечення економічної безпеки і комплекс практичних заходів щодо захисту банку від загроз. Теоретичне обґрунтування являє собою методологічну базу забезпечення економічної безпеки і включає теоретичні основи, способи, методи та конкретні економічні показники з кількісною характеристикою прикордонних значень і якісними властивостями.

Комплекс практичних заходів включає практичні заходи та кроки, які необхідно виконати для забезпечення економічної безпеки комерційних банків, а також прийняти конкретні рішення.

Формування механізму забезпечення економічної безпеки - процес складний. Він передбачає наявність органів (суб'єктів) безпеки, які впливають на об'єкти для вирішення завдань; наявність грошових коштів по проведенню попереджувальних заходів, оперативних заходів, компенсації збитку, рейтинги.

Використовуючи основні положення загальної теорії систем, автором було запропоновано методіку оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ. Основними етапами оцінки стану зазначеної системи автор пропонує вважати наступні:

- 1) формулювання поняття «методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ»;
- 2) визначення принципів та методів аналізу системи;
- 3) аналіз складу та структури системи;
- 4) оцінка характеру організації та рівня організованості;
- 5) оцінка особливостей функціонування системи (становлення нової системи, вдосконалення існуючої);
- 6) аналіз взаємодії системи із внутрішнім та зовнішнім середовищем банківської установи;
- 7) визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи;
- 8) формування інтегрального показника оцінки стану системи та його критеріальних ознак.

Під поняттям «методика оцінки стану системи економічної безпеки банківських установ» автор пропонує розуміти сукупність загальнонаукових та специфічних методів діагностики стану системи економічної безпеки банківських установ.

До основних принципів, на яких ґрунтується аналіз стану системи економічної безпеки банківських установ, автор пропонує віднести:

- 1) принцип елементаризму – оскільки система являє собою сукупність взаємопов'язаних складових, автор пропонує виділяти окремі підсистеми та елементи, з яких вони складаються, виходячи із мети дослідження;
- 2) принцип загального зв'язку – автор пропонує враховувати та відображати вплив

- внутрішніх та зовнішніх загроз на стан системи економічної безпеки банківських установ;
- 3) принцип розвитку – автор пропонується в процесі аналізу враховувати еволюцію функціонування системи;
 - 4) принцип цілісності – автор пропонує розглядати систему економічної безпеки банківської установи з точки зору внутрішньої єдності, відмежованості від оточуючого середовища;
 - 5) принцип системності – пропонуємо розглядати систему економічної безпеки банківської установи не як просту сукупність підсистем та елементів, а як певну цілісність між складовими якої існують зв'язки, що призводять до їх об'єднання у систему;
 - 6) принцип оптимальності – система економічної безпеки будь-якої банківської установи повинна бути приведена до стану найліпшого її функціонування з точки зору певних критеріїв;
 - 7) принцип ієрархії – система економічної безпеки банківської установи являє собою сукупність підпорядкованих частин і ця обставина є обов'язковою умовою аналізу системи;
 - 8) принцип формалізації – система економічної безпеки банківської установи може бути представлена у вигляді моделі, яку в процесі аналізу системи слід дослідити;
 - 9) принцип нормативності – автор пропонує здійснювати аналіз системи економічної безпеки банківської установи шляхом її порівняння з певною нормативною (ідеальною) системою. При цьому показники, які характеризують систему економічної безпеки банківської установи, вивчаються тільки в порівнянні з певним нормативом;
 - 10) принцип цілеспрямованості – система економічної безпеки будь-якої із досліджуваних банківських установ повинна прагнути до поліпшення її стану, що і є метою проведення аналізу системи в цілому.

Основними методами, які автор пропонує використовувати в процесі аналізу стану системи економічної безпеки банківської установи, є:

- загальнонаукові методи - аналізу та синтезу;
- специфічні наукові методи – неформальні евристичні методи (метод експертних оцінок, діагностика), графічні методи (побудова матриць), кількісні методи (економічний аналіз, статистичний аналіз),
- метод моделювання - при побудові кібернетичних моделей (блок-схеми, таблиці, діаграми) та створенні економіко-математичних моделей.

Аналіз складу та структури системи, характеру організації та рівня її організованості автор пропонує здійснювати шляхом порівняння існуючої в конкретній банківській установі системи з авторськими пропозиціями. Знайдені у процесі аналізу невідповідності пропонуємо відзначати, як загрози, що впливають на стан системи та оцінювати відповідно до методики оцінки загроз.

Оцінку особливостей функціонування системи (становлення нової системи, вдосконалення існуючої) автор пропонує здійснювати відповідно до рис. 1, послідовно вивчаючи всі етапи формування системи економічної безпеки банківської установи.

Для аналізу взаємодії системи економічної безпеки банківської установи із внутрішнім та зовнішнім середовищем пропонуємо скористатись розробленими автором методиками, а саме:

- методикою оцінки відповідності вимогам державного регулювання економічної безпеки банківської установи;
- методикою оцінки стану і організації роботи підсистем економічної безпеки банківської установи (підсистема забезпечення кредитно-фінансової безпеки і підсистема забезпечення безпеки економічної інформації);
- методикою оцінки рівня інформаційної прозорості з позиції економічної безпеки.

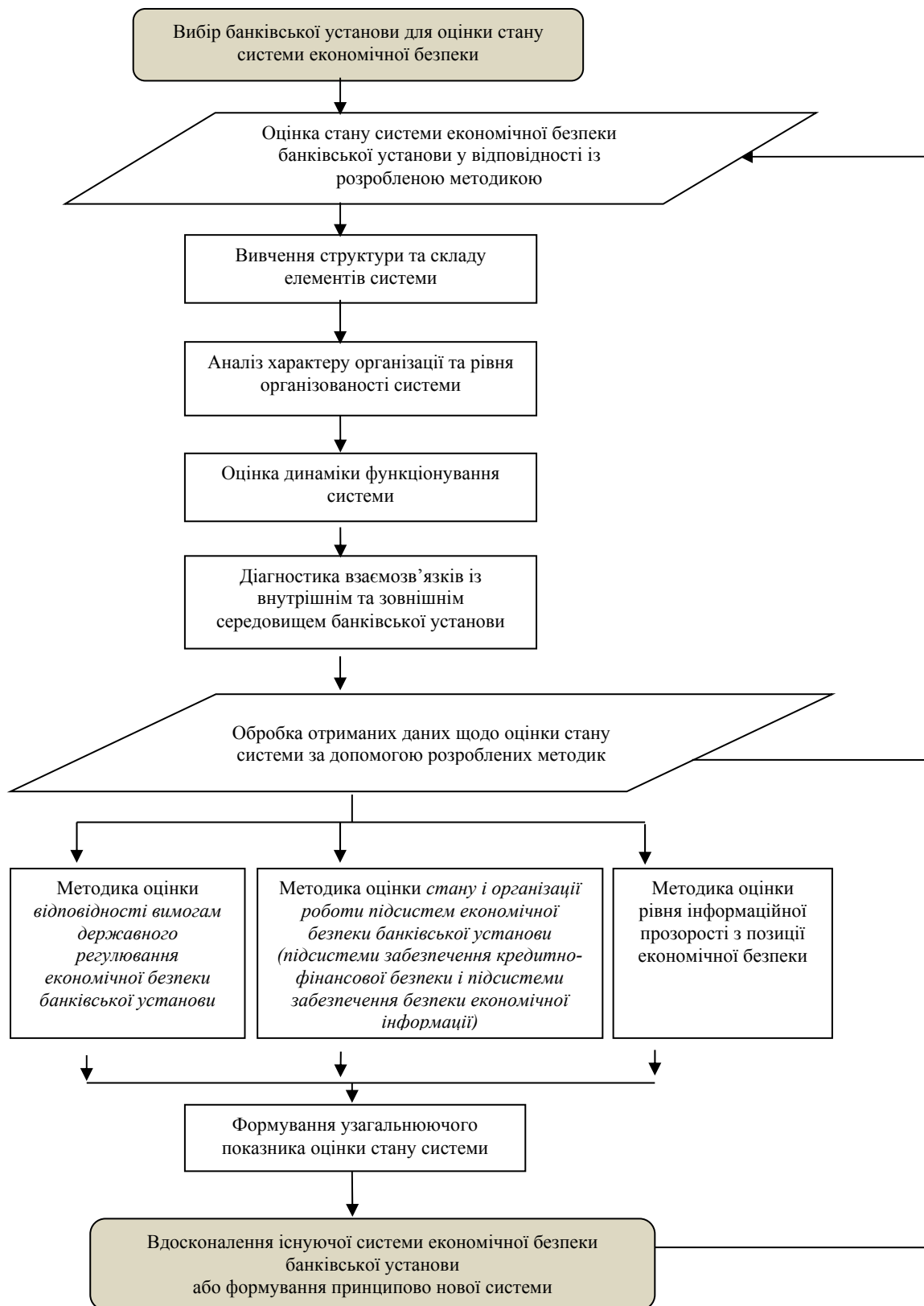

Рис. 1. Модель оцінки стану системи економічної безпеки банківської установи

Складено особисто автором

Визначення якісних та кількісних індикаторів оцінки стану системи економічної безпеки банківської установи пропонуємо здійснювати в межах зазначених методик.

Висновки. Отже, запропонований авторами підхід до оцінки системи економічної безпеки комерційних банків дозволить більш ґрунтовно підійти до ідентифікації та оцінки впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на рівень економічної безпеки банківських установ в Україні, що у свою чергу, дозволить спроектувати внутрішні механізми протидії їм та оптимізувати напрями державного впливу на діяльність комерційних банків таким чином, аби зменшити вірогідність їх настання до мінімально можливого значення.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру / О. І. Барановський // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 1. – С. 7–26.
2. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навч.-метод. посібн. для самост. вивч. дисц. / М. І. Зубок. – К.: КНЕУ, 2003. – 156 с.
3. Фінансова безпека банківської діяльності : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Безпека банків» / [уклад. С. М. Побережний, О. Л. Пластун, Т. М. Болгар] ; ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 112 с.
4. Мізус (Шульга) І.П. Економічна безпека емісійної діяльності акціонерних товариств : монографія / І. П. Шульга. - Черкаси: Вид-во ТОВ «МАКЛАУТ», 2010. - 425 с.

Dudchenko N. The principal basis of an assessment system of economic security of banking institutions with the influence of state regulation. *The modern approaches to economic security system of a commercial bank. An author's approach to this concept. The proposed structure of the economic security of the commercial bank, which can be represented as a set of subsystems as credit and financial safety and security of economic information. Systematized basic elements of economic security of the commercial bank. The basic stages of assessing the state of the system. The author offered the term "method of estimating the economic security of the system banks." Systematized basic principles and methods underlying the analysis of the system of economic security of banking institutions.*

Keywords: *commercial bank, economic security, economic security system of commercial banks, government regulation, credit and financial security, security of economic information.*